

PRISPEVEK POUKA GEOGRAFIJE K POVEZOVANJU
ŠOLE IN DRUŽBENEGA OKOLJA

Marija Košak ^x

Težnje po življenjski naravnosti vzgojnoizobraževalnega dela v šoli in povezanosti tega dela z življenjem in potrebami družbenega okolja niso nove in neznanе. Svet okoli nas nudi veliko različnih možnosti za pridobivanje znanja, za boljše razumevanje številnih odnosov, za ugotavljanje pojavov in procesov, vrednotenje dejstev. Zato lahko razumemo, zakaj so tudi v procesu celovite preobrazbe našega vzgojnoizobraževalnega sistema družbena in vzgojna prizadevanja usmerjena v razvijanje takega načina dela, ki bo slonel na povezovanju in sodelovanju šole z družbenim okoljem. Ustreznost postavljanja takih zahtev je tudi v skladu s spoznavnim procesom, ki temelji na didaktičnih principih (nazornosti, od bližnjega k daljnemu, od poznanega k nepoznanemu in dr.) in želji po povezovanju teorije s prakso.

Proučevanje okolja lahko pojmuemo kot osnovno obliko geografskega dela. Glede na njen družbeni značaj in prispevek k reševanju aktualne problematike v določenem okolju se zahteva po intenzivnem delovanju na raziskovanju njegovih značilnosti vedno bolj poudarja. Da bi geografija pri pouku opravila svojo družbeno vlogo oziroma z vzgojo in izobraževanjem mlade osebnosti, ki bo kot delavec - samoupravljaec vključen v družbeno okolje in bo prevzel odgovornost za njegov splošni družbeni razvoj, bi morali izrabiti sleherno možnost za uresničitev zahtev nakazanih s smernicami življenja in dela šole in zahtevami geografije kot znanosti.

Pri ugotavljanju prispevka pouka geografije pri spoznavanju družbenega okolja in povezanostjo pouka z življenjem moramo najprej opredeliti, kaj pojmuemo pod družbenim okoljem, in drugič, kakšen je način za urešničevanje povezovanja pouka geografije z družbenim okoljem.

V geografski literaturi in v vzgojnoizobraževalnih dokumentih srečamo različne termine za določen prostor, za del zemeljskega površja, v katerem učinkujejo, se prepletajo in prežemajo različne fizičnogeografske in družbenogeografske prvine in pojave, ter se razvijajo določeni odnosi tako, da ustvarjajo neko celovito podobo in osnovo za proučevanje. Pri pouku najpogosteje označujemo tako pokrajino: okolica šole, domače okolje, domača pokrajina, človekovo okolje, življenjski prostor, domovina (ožja, širša), družbeno okolje, življenjsko okolje, regija (mikro, makro). Tako raznolikost oznak za isti prostor, za isto območje, v katerem naj bi učenci osvajali osnovna znanja iz geografije, bi bilo potrebno na podlagi dogovora poenotiti. Vprašanje je npr., ali je termin "družbeno okolje" najbolj primeren. Res je, da se okolje vedno bolj in hitreje

^x di pl. geog., prof. višje šole, Pedagoška akademija, 61000 Ljubljana, Alendejeva, glej izvleček na koncu Obzornika

spreminja oziroma preoblikuje posebno močno pod vplivom družbenih dejavnikov (npr.: izsuševanje, namakanje, izgradnja infrastrukture, komunikacij, naselij, opuščanje obdelovalnih površin in njihovo zaraščanje in podobno). Za spoznavni proces (enako kot za raziskovanje) pa je enako pomembno spoznavanje naravno geografskih značilnosti. Vendar bi bilo enako vprašljivo uporabljanje le termina "naravno okolje", ko pa v obeh primerih želimo doseči kompleksno dojetje neke pokrajine. Prav gotovo bi bil najboljši oziroma najustreznejši termin "geografsko okolje".

Kakorkoli označimo območje, izbrano za realizacijo programa geografskega izobraževanja, je zaradi neprecenljive vrednosti neposrednega spoznavanja pokrajinskih značilnosti, ugotavljanja geografskih pojavov, spremljanja nastajajočih sprememb, oblikovanja predstav in osvajanja geografskih pojmov nujno, da v največji možni meri povežemo pouk z možnostmi, ki jih nudi geografsko okolje. Tako bodo učenci razvili aktiven odnos do pokrajine in s tem do življenjske stvarnosti sploh. Tudi geografski pouk bo tako veliko bolj aktualen in zanimiv.

Načini za uresničevanje povezovanja pouka geografije z družbenim okoljem so različni. Segajo od bolj ali manj stalnih do posebnih programov.

Osnovni učni načrti vsebujejo smernice, kako bi pri pouku dosegli, z doslednim uvajanjem neposrednega opazovanja in proučevanja družbenega okolja, boljše rezultate. Glede na stopnjo izobraževanja je različno močno poudarjena zahteva o povezovanju okolja s poukom. Pri iskanju ustreznih organizacijskih oblik, izboru vsebin in obsega je treba upoštevati starost učencev, možnosti in potrebe šole in družbenega okolja. Pomembno je, da organizacija dela zagotavlja samostojnost in aktivnost učencev, ustrezno pomoč učiteljev, šole, staršev in drugih dejavnikov v okolju.

Zahteva po povezovanju vzgojnoizobraževalnega dela z neposrednim okoljem še najbolj izstopa v učnih načrtih, pa tudi v učni praksi pri spoznavanju narave in družbe in spoznavanju družbe oziroma njihovi geografski komponenti. Smotri in učne vsebine so tako izbrane, da dobesedno silijo učitelja v organiziranje pouka z opazovanjem značilnosti geografskega okolja. Tudi pojasnila po posameznih učnih temah in splošna navodila natančno usmerjajo učitelja na vključevanje okolja pri pridobivanju znanj, predstav in osvajanju osnovnih pojmov. Tako pridobljena znanja so pomembna osnova za kasnejše sistematično geografsko izobraževanje.

Iz učnega načrta za spoznavanje družbe povzemam: Ena izmed temeljnih nalog tega učnega predmeta je odkrivanje in pojasnjevanje pojavov in procesov tam, kjer nanje naletimo - v naravi in družbi in to tako, kakor v naravi delujejo - torej povezano. Tako razvijamo pri učencih osnovne pojme o naravi in družbi, na katerih gradimo v nadaljnjih razredih.

Opazovanje konkretnih predmetov in pojavov je izhodišče spoznavanja objektivne

stvarnosti. Kadar je le mogoče, učenci neposredno opazujejo predmete in pojave, o katerih se učijo in tako oblikujejo jasne predstave in pojme. Učenci naj na konkretnem in posameznem na osnovi lastne miselne aktivnosti spoznajo splošno. Zaznano situacijo razčlenjujejo in poudarijo tisto, kar je bistveno in med seboj povezano ... Sposobnost opazovanja mora učitelj razvijati načrtno: učence navaja, da aktivno in usmerjeno opazujejo, da analizirajo in primerjajo ter posplošujejo. Posebno pomembno je, da predmete in pojave opazujejo v gibanju ter zbirajo in primerjajo zbrane podatke in slikovno gradivo. Najpogosteje organiziramo opazovanje pod neposrednim učiteljevim vodstvom, uvajamo pa tudi različne opazovalne naloge, ki jih učenci po učiteljevih navodilih opravljajo samostojno (Učni načrt za spoznavanje družbe, Zavod SRS za šolstvo, Ljubljana 1982).

Drugeče je v učnih načrtih za geografijo tako v osnovnih kot srednjih šolah. Zahteve za neposredno delo v okolju so bolj skromno zastopane, čeprav bi se morali zavedati, da so geografske predstave, ki jih učenci oblikujejo v svoji okolici, nepogrešljiva opora pri spoznavanju oddaljenih pokrajin in celin. Tudi osnovna izhodišča za skupna programska jedra vsebujejo le obrobno sugestijo "Terensko delo se izvaja pri vajah v orientaciji v prostoru in gibanju s pomočjo topografske karte" (Priredlog zajedničkih programskih jezgri za osnovno i usmjerenno obrazovanje, Zagreb, lipanj 1982).

Najprimernejši in istočasno najzahtevnejši je program, ki ga srečamo samo v tistih usmeritvah srednje šole, ki vključujejo učni načrt "Domača regija". Pri tem je osnovno izhodišče tako teoretično kot v neposrednem okolju spoznavanje vseh tistih tipičnih geografskih pojavov in procesov, ki karakterizirajo določeno območje. S tako zasnovanim poukom se oblikuje aktivni odnos učencev do pokrajine. Kasneje pri proučevanju teoretičnih tolmačenj o značilnostih pokrajine lahko pride do primerjav, iskanja podobnosti oziroma razlik in predvsem v lažjem oblikovanju osebnih stališč do določenih dejstev.

V programu življenja in dela šole so načrtovani naravoslovni dnevi. S pomočjo občasnih - obveznih dejavnosti se v veliki meri lahko uresničuje zahteva povezovanja pouka z družbenim okoljem. Vsebine, ki jih pridobijo učenci s pomočjo organiziranega terenskega dela, so različne glede na predznanje, njihove psihofizične sposobnosti, strokovno usmeritev, skratka glede na to, kakšne so stvarne možnosti učencev. Pri tem gremo od preprostih opisov opazovanih geografskih pojavov (osnovna šola), kot so na primer značilnosti površja, vode in pd., opazovanja in proučevanja delovanja človeka na preobrazbo pokrajine do ugotavljanja problemov, ki se pojavljajo v določenem okolju (hrana, energija, varstvo okolja, zdravje itd.). Posebnosti naravoslovnih dejavnosti so v medpredmetni povezavi vseh naravoslovnih predmetov s tistimi predmetnimi področji, ki s svojimi ugotovitvami tudi prispevajo k celostnosti podobi neke pokrajine. Tako ima geografija poleg samostojno raziskovalne vloge še povezovalno. Njena naloga je, da uvodoma predstavi prostor in da ves čas spremlja ugotovitve, išče vzroke in posledice za stanje kot je in da na zaključku poda sintetično sliko pokrajine. Pri organiziranju naravoslovnih

dni je pomembno, da učenci sodelujejo pri oblikovanju programa o poglobljanju in razširjanju strokovnega znanja o naravnem in družbenem okolju in spoznavanju družbenega vidika uporabe pridobljenega znanja, spoznavanju specifične samoupravne možnosti in načine posega v okolje in odnose družbe do narave sploh. Pri izdelavi programa se mora upoštevati specifičnosti domačega okolja, sodelovanje vseh učiteljev in zunanjih sodelavcev ter tistih delovnih organizacij in strokovnih društev, ki glede na zahteve programa najlažje in najuspešneje omogočajo dosego postavljenega cilja.

Veliko več možnosti za uveljavljanje zahtev po povezovanju pouka z družbenim okoljem se odpira s posebnimi vzgojnoizobraževalnimi programi. Ti omogočajo učencem, da se vključijo v dejavnosti glede na svoj interes in se tako oblikujejo in pripravljajo na nadaljnje izobraževanje in delo. Zato je pomembno, da ima vsaka interesna dejavnost poleg splošne vzgojne tudi usmerjevalno vlogo. Vprašanje o ustreznih možnostih za zadovoljevanje in razvijanje različnih interesov učencev glede na specifiko pouka geografije, je skoraj v vsakem okolju rešljivo. Navidez so zlasti šole v mestih omejene glede razvijanja takih interesov, češ da je zaradi urbaniziranega okolja vrsta geografskih dejavnikov težje ugotovljiva. Prav gotovo se tudi v takem okolju ponujajo številne možnosti za uveljavljanje terenskega dela. Bolj pogosto kot iskati vzroke v okolju, da se vrsta nalog uspešno realizira, je v nepripravljenosti učiteljev za organiziranje takega dela. Zato bi morala biti osnovna naloga kadrovskih šol, da že z rednim študijskim programom zagotovijo bodočim učiteljem geografije usposobljenost za opravljanje takih nalog.

Kakšne so torej možnosti za interesne dejavnosti s področja geografije? V osnovni šoli zadovoljujejo učenci svoje interese v geografskem krožku, obrambnem krožku, pri zvezi tabornikov in drugih dejavnostih v krajevni skupnosti, v kateri ži vijo.

Za učence srednjih šol so pogoji za aktivno vključevanje pri spoznavanju in raziskovanju konkretne problematike v neposrednem geografskem okolju na srečanjih mladih raziskovalcev, na raziskovalnih taborih in v klubih mladih raziskovalcev. Gibanje "Znanost mladini" je že po nekaj letih pokazalo odlične rezultate in začetno nezaupanje do takih oblik dela je počasi zbledelo. Z metodami raziskovalnega dela so mladi ob sodelovanju mentorjev in v neposrednem stiku s problematiko določenega okolja prišli do rezultatov, ki so tudi širšega družbenega pomena.

Z a k l j u č e k

Geografija kot vzgojnoizobraževalni predmet nudi številne možnosti za ureničevanje težnje po vključevanju v življenje okolja. Seveda pa moramo poudariti, da so različne oblike dela le sredstvo za doseganje tega cilja. Šole bi morale ugotoviti vse možnosti, ki jih nudi družbeno okolje in istočasno spremljati interese, stališča in mnenje učencev o takem delu. Uspehi določenih oblik različnih dejavnosti pri rednem - obveznem programu, pri izvenrednem

in izvenšolskem, posebnem programu, nakazujejo ustreznost poti za uresničevanje težnje po povezovanju šole z družbenim okoljem, pri čemer ne smemo zanemariti osebnih prizadevanj učiteljev, vodilnih delavcev v šoli pa tudi interese okolja. Še več, taki uspehi bi morali biti vzpodbuda slehernemu učitelju geografije, da s sodobnejšimi, življenjskimi oblikami in metodami dela pri pouku geografije prispevamo k podružabljanju njene dejavnosti tako, da bi postopno preraščala v potrebo pri bogatitvi slehernega človeka s spoznanji o okolju in možnostmi njegovega razvoja.

Literatura

1. Učni načrt za spoznavanje družbe, Zavod SRS za šolstvo, Ljubljana 1982
2. Učni načrt za spoznavanje narave in družbe, Zavod SRS za šolstvo, Ljubljana 1982
3. Smernice za delo osnovnih šol, Zavod SRS za šolstvo, Ljubljana 1982
4. Prijedlog zajedničkih programskih jezgri za osnovno i zajedničke osnove odgoja usmjerenog obrazovanja, Zagreb, lipanj 1982
5. Mira Verbič: Geografija v programih srednjega usmerjenega izobraževanja v SR Sloveniji, Geografski obzornik, 3-4, 1981
6. Slavko Brinovec: Vloga in položaj geografije pri naravoslovnih dejavnostih, Geografski obzornik, 3-4, 1981
7. Sulejman Smlatić: Značaj i metode geografskog proučavanja i upoznavanja zavičaja, Zbornik radova simpozijuma o didaktičkim i metodskim problemima nastave geografije u SFRJ, Jahorina 1975.
8. Vladimir Ljemenič: Uvodna beseda k mladinskim raziskovalnim taborom na narodnostno mešanem ozemlju Prekmurja, Ljubljana.